

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΚ ΠΟΛΥΡΡΗΝΕΙΑΣ

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1955 ὁ Γεώργιος Ἐμμ. Χαριλαμπιάκης καὶ ὁ Γεώργιος Ἄντ. Σχοινοπλοκάκης κάτοικοι Πολυρρηνείας (τοῦ σημερινοῦ Πάνω Παλιόκαστρου Κισσάμου) καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των εἰς θέσιν «Λαγκὸς» ἢ «Πλαγάκι» ἢ «Ἀλώνι Μυλωνοστελιανοῦ» εὔρον τὴν δημοσιευομένην κατωτέρω ἐπιτυμβίαν στήλην μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ ἐπιγράμματος. Τὴν στήλην περισυνέλεξα ἐν μέσῳ ποικίλων δυσχερειῶν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1956 καὶ κατέθεσα εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Χανίων.

Ὡς διεπιστώθη, ἡ στήλη μετακινήθεισα ἐκ τοῦ βήθρου τῆς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ τάφου. Οὗτος ἦτο κτιστὸς ἐκ πελεκητῶν λευκῶν λίθων ὀρθογωνίων καὶ εἶχε μῆκος 2.15 μ., πλάτος 0.70 μ. καὶ βάθος 1 μ., ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν συνδεομένων διὰ μολύβδου καὶ σιδήρου. Ὁ τάφος περιεῖχε δύο νεκροὺς καὶ μικρὸν ἀγγεῖον καταστραφὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν¹.

Ἡ ἐπιτυμβία στήλη ἔχει ὕψος 1.33 μ., πλάτος (κατὰ τὴν βάσιν) 53.5 καὶ πᾶχος 16.5. Ἔχει θραυσθῆ εἰς δύο μεγάλα τεμάχια, ἔλλειπουν δὲ ὄρισμένα τμήματα ἐκ τῶν πλαγίων πλευρῶν. Ἐντὸς ὀρθογωνίου κοιλώματος βήθους 5·6 ἐκ. σχηματίζεται ἀνάγλυφος παράσι·σις (Πίν. Κ' εἰκ. 1). Γυναικεία μορφή, κεκαλυμμένη δι' ἱματίου, κάθηται ἀριστερὰ ἐπὶ θρόνου καὶ χαιρετᾷ διὰ χειραψίας τὸν πρὸ αὐτῆς ἰστιάμενον ἄνδρα. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σύρει τὸ ἱμάτιον. Ὑπ' αὐτὸ ὀγκοῦται ὁ κρωβύλος. Τὸ ἱμάτιον καλύπτει καὶ τοὺς βραχίονας, τοὺς μηρούς καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κνημῶν. Ὑπ' αὐτὸ ἡ γυνὴ φέρει πέπλον ἐξωσμένον εὐθιῆς ὑπὸ τοὺς μαστοὺς καὶ λήπτοντα κατὰ γῆς μετὰ βαθείας πτυχᾶς. Ὑπὸ τὸν πέπλον προβάλλουν οἱ ἄκροι πόδες. Ὁ ἀνὴρ, ὕψους 0.50 μ., στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ φέρει βραχὺν χιτῶνα καταλείποντα γυμνὰ τὰ γόνατα, καὶ ἱμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ κράσπεδον ὑποβασιάζει διὰ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως. Ἐκ τοῦ ἱματίου προβάλλει ἡ ἄκρα χεὶρ. Ἔχει κόμην βοστρυχωτήν. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου εἶναι καλή, ἀλλ' ἔχει ἀποκρουσθῆ μέγα μέρος τοῦ προσώπου τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀριστερὰ γνάθος καὶ ὁ ἀριστερὸς πῆχυς μετὰ τῆς ἀριστερᾶς ἄκρας χειρὸς

¹) Τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα λαμβάνονται ἐκ λίαν εὐσυνειδήτου ἐκθέσεως τοῦ ὑπομοιράρχου Εὐστρατίου Σαβιολάκη καὶ ἐκ πληροφοριῶν τῶν εὐρόντων, διότι, λόγῳ πτώσεως μεγάλων ὀγκῶν χώματος ὁ τάφος δὲν ἦτο πλέον ὁρατὸς κατὰ τὴν μετάβασίν μου εἰς Πολυρρηνείαν.

τῆς γυναικός. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι ἰσχυρῶς ἔξεργον, τελείως δὲ ἐλευθεροὶ αἱ δεξιαὶ ἄκραι χεῖρες.

Ἡ στήλη σχηματίζει κάτω μὲν ταινίαν καὶ κυμάτιον, ἄνω δὲ ταινίαν (σώζουσαν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος), κυμάτιον, καὶ μέγα ἀνθέμιον, πρὸ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ἕτερον μικρὸν ἀνθέμιον καὶ ἐκατέρωθεν τούτου, μὲ διάτρητον τεχνικὴν, βλαστόσπειραι ἑλλιπεῖς καὶ φύλλα ἀκάνθης. Προσφύσεις βλαστοσπειρῶν σώζονται καὶ παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ μεγάλου ἀνθемίου. Μικρὰ ἀκρωτήρια σχηματίζονται ἐκατέρωθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιστέψεως.

Ἡ στήλη, κατὰ τὴν παράστασιν καὶ τὴν διακοσμητικὴν ἐπίστεψιν, ἀνήκει εἰς γνωστὸν αἰτικὸν τύπον. Τὸ πλησιέστερον ἐξ Ἀττικῆς παράλληλον, ὅπερ εὔρον, εἶναι ἡ στήλη τῆς Μενεκρατείας²⁾. Τὸ ἀνάγλυφόν μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ ξηρότητα τινά, ἡ ὁποία ὑποδηλοῖ, ὡς νομίζω, τὸ Β' ἡμισυ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνα³⁾. Ἀνάλογα δείγματα ἐπιτυμβίων ἔχομεν ἐν Κρήτῃ καὶ κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα⁴⁾.

Ἄνωθεν τῆς κόρης εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα *ΤΥΡΩΣ ΣΩΣΑΜΕΝΩ*, ἄνωθεν δὲ τοῦ ἀνδρὸς *ΣΩΣΑΜΕΝΟΣ ΘΟΙΝΩ*. Πιθανώτατα ὁ πατὴρ ἐτάφη ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ, εἶδομεν δὲ ὅτι οὗτος περιεῖχε δύο νεκρούς. Ὁ τύπος *Τυρῶς* ἢ ἐγγραφή κατὰ τὸ *Ἡῶς*, ἢ ἐκ παραδρομῆς τοῦ χαρακτοῦ προσθέσαντος τὸ Σ ἐκ τῆς ἐπομένης λέξεως τοῦ πατρωνύμου, ἢ πιθανώτερον πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς γενικὴ (*Τυρῶς* - *Τυροῦς* ἐνν. τάφος).

Ἐπὶ τὴν παράστασιν ἐπὶ ἐπιφανείας 16.5 × 47.5, ὑπάρχει τὸ κατωτέρω ἔλεγειακὸν ἐπίγραμμα (Πίν. ΚΑ' εἰκ. 2) κεχαραγμένον διὰ χαρακτῶν μετρίως ἐπιμελῶν, ὕψους καὶ πλάτους περίπου 1 ἕκ.

Ἐπειδὴ δὲν διατίθενται κατάλληλα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, παρέχω σύντομον περιγραφὴν τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν γραμμάτων. Τὸ Α' ἔχει τὴν ὀριζοντίαν κεραίαν τεθλασμένην, τὸ Θ' ἔχει τὴν κεραίαν μὴ ἐφαπτομένην τοῦ κύκλου, τὸ Μ' ἔχει τὰς πλαγίας κεραίας λοξὰς, τὸ Π' τὴν δεξιάν κεραίαν ἐλαφρῶς βραχυτέραν, τὸ Σ' τὴν ἄνω καὶ κάτω κεραίαν ὀριζοντίας, τὸ Τ' ἔχει καὶ δευτέραν ὀριζοντίαν κεραίαν παρὰ τὴν βάσιν, ὁμοιάζον οὕτω πρὸς τὸ Ζ, τοῦ Φ' ἡ κάθετος κεραία ἐξέχει ἰσχυρῶς, τὸ Ω' ἔχει δύο πλαγίας κεραίας ἐλαφρῶς λοξὰς. Μικροὶ ἀκρεμόνες. Λίαν ἀνάλογα τὰ γράμματα ἐπιγραφῆς ἐκ Χερσονήσου, I. C., I, σελ. 35, 4, χρονολογουμένης κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος. Τὴν αὐτὴν χρονολογίαν προτείνω καὶ διὰ τὴν παροῦσαν ἐπιγραφὴν.

Κατὰ τὴν μεταγραφὴν ἡμῶν τὸ ἐπίγραμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κείρατο μὲν πλοκάμους Ἄρετὰ . . . ε, πᾶσα δὲ Κρήτα

²⁾ Reinach, Répertoire des reliefs, 1912, II, σελ. 41, 2. Δυστυχῶς ἐλείψει βοήθημάτων δὲν δύναμαι νὰ ἐπεκταθῶ ὡς πρὸς τὸ ἀνάγλυφον. Ὁμοίαν ἐπίστεψιν ἀκάνθων, ἀνθεμίων καὶ σπειρῶν ἔχει καὶ ἕτερον ἐπιτύμβιον στήλη ἐκ Πολυρρηνείας Γ' ἢ Β' π. Χ. αἰῶνος, Guarducci, I. C., II, σελ. 262, 17.

³⁾ Αὐτ., σελ. 273, 8, ὅπου μορφὴ ἐπὶ θρόνου σύρουσα τὴν καλύπτραν.

δύρατ' οἷζυροῦ πένθει τειρομένα,
 ἀνίκα τὰν πανόριστον ὁ βάσκανος ἄρπασεν Ἐλλας
 Τυρῶ Σωσαμενῶ κλεινοτάτω θύγατρα.
 5 Οἰκτρὰ δὲ κωκύουσα φίλον τέκος ἄ βαρύνποτος
 Πεῖσις δυστάνοις χερσὶ κατεκτέρισεν·
 οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωῶις, <ο> ἰ[μ'] οἴμ' αἶ, οὐκέτι τοίαν
 κάλλει καὶ πιννιᾷ δέροξεται ἀέλιος.

Δύσκολος εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ κενοῦ τοῦ πρώτου στίχου, ὀφειλομένου εἰς βλάβην τοῦ λίθου, ἐκ τῆς ὁποίας, ὑπολογίζω ὅτι ἐφθάρησαν τρία γράμματα. Ἡ συμπλήρωσις διὰ σχελιαστικῶν ἐπιφωνημάτων θὰ ἦτο πιθανή, ἀλλὰ δυσχεραίνεται ἐκ τῆς παρουσίας καὶ ἄλλων ἀνιλόγων εἰς τὸν προτελευταῖον στίχον. Κατάληξις ῥήματος (γ' ἐνικὸν ἀορίστου) δὲν δύναται πάντως νὰ εἶναι τὸ ὑπάρχον ε, ἀφοῦ ἔχομεν τὰ ῥήματα κείρατο διὰ τὴν Ἀρετὴν καὶ δύρατο διὰ τὴν Κρήτην.

Ἡ δευτέρα δυσκολία εὐρίσκεται εἰς τὸν ἔβδομον στίχον. Ἡ ἀνίγνωσις :

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωῶισιν, οἴμαι, οὐκέτι τοίαν

παρέχει στίχον μετρικῶς ἐσφαλμένον, διότι οὕτω ὁ τρίτος ποῦς καθίσταται τροχαῖος, ἀντὶ δακτύλου ἢ σπονδαίου. Βεβαίως τοιαῦτα λάθη ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγράμματα. Οὕτω τροχαῖος εἶναι ὁ τέταρτος ποῦς εἰς ἐπίγραμμα δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Peek⁴.

Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ἑλλεῖπον γράμμα μετὰ τὸ ζωῶισι, τοῦ ὁποίου μία κεραία εἶναι ὁρατὴ, φαίνεται ὅτι εἶναι Μ καὶ ὄχι Ν, θεωρῶ πιθανωτέραν τὴν παρασχεθεῖσαν ἀνάγνωσιν :

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ζωῶις, οἴμ' οἴμ' αἶ, οὐποτε τοίαν.

Ἐποθέτω δηλαδὴ ὅτι ὁ χαρακτὴς παρέλειψε τὸ ο τοῦ πρώτου οἴμοι. παραπλανηθεὶς ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ ἐπομένου ὁμοίου διφθόγγου οι. Ὁ διπλὸς τύπος οἴμ' οἴμοι ἢ οἴμοιμοῖ εἶναι γνωστός⁵.

Τὸ σχελιαστικὸν ἐπιφώνημα εἶναι σύνηθες εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Ἀσυνήθης εἶναι μόνον ὁ ἀπλοῦς τύπος τοῦ αἶ ἀντὶ αἰαί, ὅπερ εἶναι συνηθέστατον⁶. Ὁμιλώτερος θὰ ἦτο ὁ στίχος ὡς ἐξῆς :

οὐ γὰρ ἔτ' ἐν ἐν ζωῶις, οἴμ' οἴμοι, οὐκέτι τοίαν.

Ἡ γραφὴ ὅμως αὕτη προϋποθέτει καὶ ἕτερον σφάλμα τοῦ χαρακτῶν,

⁴) A. M., 1931, σελ. 118, 2 :

Καὶ γὰρ ἐγὼ ποτ' ἔην, ὅπερ εἰ σ' ὄ, ἀλλ' ὑπὸ Λήθην

Πβ. καὶ κακοὺς στίχους εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπίγραμμα, αὐτόθι.

⁵) Βλ. Lidell - Scott, οἴμοι, ἐνθα καὶ περὶ τῆς ἐκθλίψεως τοῦ οι.

⁶) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 468, 476, 488, 491, 560, 569, 574, 578, 602, 662, 730. Κυρίως ταῦτα ἀπαντοῦν ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου, ἀλλὰ πβ. καὶ ἰὼ ἐν μέσῳ στίχῳ, VII, 491, 745.

ὅτι ἔγραψεν *OIMAI* ἀντὶ *OIMOI*. Ἔτι περισσότερο ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἐπιγραφῆς, ἂν ἀποκαταστήσωμεν τὸν διπλοῦν τύπον *αιαῖ* ὡς ἐξῆς :
οὐ γὰρ εἶ' ἐν ζωοῖς [[ιμ]] οἴμ' αἰ<αῖ>, οὐκέτι *τοῖαν*.

Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀρετῆς κειρομένης τοὺς πλοκάμους διὰ τὸν θάνατον ἐναρέτου ἀπαντᾷ καὶ εἰς Παλ. Ἀνθολ. VII, 145 :

Ἀρετὰ κειραμένα πλοκάμους.

Πβ. ἐπίσης VII, 593 :

Κείρατο πλοκάμους Μοῦσα, Θέμις, Παφίη.

Καὶ ἄλλοι κοινοὶ τόποι τῆς ἑλληνιστικῆς ἔλεγειακῆς ποιήσεως ἀπαντοῦν εἰς τὸ ἐπίγραμμα μας, ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρπακτοῦ καὶ βασκάνου Ἄδου⁷. Καὶ ἡ ἰδέα τῆς Κρήτης ὄδυρομένης ἐπὶ τῇ κόρῃ ἔχει παράλληλα⁸.

Πεῖσις εἶναι ἡ μήτηρ τῆς κόρης, ἡ ἰδιότης δὲ αὐτῆς δηλοῦται διὰ τῆς ἐκφράσεως *φίλον τέκος...κατεκτέρισεν*, ἀκριβῶς ὡς εἰς Παλ. Ἀνθολ., VII, 644 : *ἐθρήνησε τὸν ὠκύμορον Κλεαρίστη | παῖδα*, ἐνῶ συνηθέστερον ὁ προσδιορισμὸς *μάτηρ* συνοδεύει εἰς τὰ ἐπιγράμματα τὸ κύριον ὄνομα⁹.

Τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ ἐπιγράμματος καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπιγραφῆς κύρια ὀνόματα, *Τυρῶ*, *Θοῖνος*, *Πεῖσις* (πιθανῶς ταυτὸσημον πρὸς τὸ *Πειθῶ*), εὑρηνται ἐν τῷ Wörterbuch der Griechischen Eigennamen, τοῦ Pape · Benseler. Σύνηθες ἐν Κρήτῃ φαίνεται καὶ τὸ *Σωσαμενός*¹⁰.

Ὅτι ἡ ἐνάρετος καὶ ὠραία Τυρῶ ἀνήκεν εἰς εὐγενῆ οἰκογένειαν βεβαίωται ἐκ τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν πατέρα της χαρακτηρισμοῦ *κλεινότατος*¹¹.

Ἐκ Πολυρρηθείας ἔχομεν καὶ ἄλλα ἐπιγράμματα¹².

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

⁷) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 13, 80, 308, 712.

⁸) I. C. III, σελ. 120, ἔξ , 37, κατὰ εἰκασίαν τοῦ P e e k, πβ. προσφάτως Zeitschrift der Martin Luther Universitaet Halle · Wittenberg, 4, 1954 · 5, σελ. 223 :

Κρήτη, σ' ἀγκόπασον, μήτηρ ἐμή, στοναχῶν,

ὅπου ὁμως πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ σ' ἀγκόπασον δὲν ἔχει ὀρθῶς, διότι ἡ αὐτοπαθῆς ἀντιωνυμία εἶναι *σὲ αὐτήν*. Καὶ τὸ *κοπάζω* ἄλλως εἶναι ἀμετάβητον. Μήπως *Κρήτη, σὰγ κόπασον...*;

⁹) Πβ. Παλ. Ἀνθολ., VII, 482 : *Νικασίς μάτηρ*, 486 : *Κλεινὰ μάτηρ*.

¹⁰) I. C., I, σελ. 41 (VII, 21).

¹¹) Πβ. Παλ. Ἀνθολ. VII, 307 : *κλεινοῦ γένους*.

¹²) I. C., II, XXIII, 20, 21, 22. Ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐπίγραμμα ἡμῶν παρουσιάζει τὸ 20, στ. 6 :

ἀμετράτω πένθει τειρομένα.

Είκ. 1 (ἀριστερά) — Στήλη ἐκ Πολυρρηναίας.
Είκ. 2 (ἄνω). — Τὸ ἐπί τῆς στήλης ἐπιγράμμα.

